HELMUT SCHMIDT

Kar bi še rad povedal

Prevedla Jelka Kadunc

1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

Vsebina

Spremna beseda (*akad. dr. Jožef Muhovič*) 7
Predgovor 13

Umetnost notranje sproščenosti: Mark Avrelij 23
Zgodnje zaznamovanje 31
Osem let vojak 43
Politični vzorniki 55
Loki 65
Za sprostitev duha 79
O pravih in lažnih vzornikih 87
Zlato pravilo 99
Konfucijanec: Deng Šjaoping 111
Filozofski poduk: Kant, Weber, Popper 121
Učitelji države – temelji demokracije 139
Evropski domoljubi: trije Francozi 153
Ameriški prijatelji 169
Za konec 177

Imensko kazalo 181

Helmut Schmidt, foto Werner Bartsch

Loki Schmidt, foto Klaus Siebahn

Spremna beseda

Jožef Muhovič

Med slovenske bralce prihaja po obsegu majhna, po vsebini in pomenu pa velika in dragocena knjiga. Ko je leta 2015 izšla v izvirniku, je v Nemčiji v hipu postala uspešnica. Gre za delo Helmuta Schmidta, nekdanjega nemškega zveznega kanclerja (1974–1982), makroekonomista, politika in široko razgledanega humanista. Knjižico je dokončal pri 96 letih. Nadel ji je naslov *Was ich noch sagen wollte,* se pravi *Kar bi še rad povedal.* V knjižici je torej to, kar bi – kakor je zapisal – v »ciljni ravnini življenja« sebi in drugim rad povedal nekdo, ki je prehodil stoletje osebne, nemške in evropske zgodovine.

Obstajajo knjige, ki jih beremo zato, da bi izvedeli več o tem ali onem. Poleg njih pa obstajajo tudi knjige, ki jih beremo zato, da bi bolje razumeli – svet in sami sebe. Schmidtova knjiga sodi v to drugo kategorijo.

Knjiga je polna zanimivih in življenjskih tem, na primer o umetnosti notranje sproščenosti, o avtorjevi mladosti in gimnazijskem izobraževanju, o nemških ekspresionistih, El Grecu in Bachu, o osemletni vojaščini, o življenjski spremljevalki Loki (Hannelore), o pravih in lažnih vzornikih, o življenjskih spodbudah pri Kantu, Webru in Popperju, o učiteljih

države in temeljih demokracije, o evropskih domoljubih in ameriških prijateljih, o vojni in miru, o etiki, svobodi in odgovornosti. Knjiga ni zbirka esejev o naštetih temah, prej je prečiščena avtorefleksivna pripoved široko izobraženega in klenega človeka, ki se je rodil v senci prve svetovne vojne, se oblikoval v vihri druge in s svojim delovanjem v visoki politiki zaznamoval čas hladne vojne ter prvi in drugi val širitve Evropske Unije.

V visoki starosti se je z resnicoljubnostjo in treznostjo ozrl nazaj na desetletja preizkušenj in izkušenj. Še najbolj prav bi bilo reči, da gre za knjigo osebne modrosti, oblikovane v ognju in vetru družbene in osebne zgodovine. Vse pa je zapisano v tonu umirjenosti in treznosti, ki izraščata iz »umetnosti notranje sproščenosti«. Mladi Helmut jo je odkril in se nad njo trajno navdušil v *Dnevniku cesarja Marka Avrelija*, ki mu ga je na birmanski dan podaril stric Heinz. Spoznal je, da je ta »umetnost« predpogoj za uporabo razuma v kritičnih situacijah, saj lahko razumu, kakor piše, prisluhne samo tisti, ki je sposoben biti sproščen.

Knjižica je nastala na podlagi prošnje urednika založbe Beck, da bi Schmidt za knjigo o človeških vzornikih, ki so jo pri založbi načrtovali, napisal predgovor in v njem izpostavil ljudi, pri katerih se je v življenju vzoroval. Predgovora ni napisal, napisal pa je knjižico, o kateri govorimo. Njeno uvodno vprašanje je: Ali danes še potrebujemo vzornike, in če jih, h katerim ciljem bi nas ti morali voditi in zakaj? Če pogledamo s stališča človeške osebe, bi bilo mogoče reči, da gre pravzaprav za zimzeleno vprašanje. Odgovor nanj v knjižici ni dan eksplicitno, razviden pa je iz načina razvijanja njenih vsebin.

Schmidt je bil večino aktivnega časa visok politik, makroekonomist, finančni in obrambni strokovnjak, časnikar in urednik, se pravi mož številk in faktov, mož sprejemanja odločitev in konkretnega ukrepanja. Istočasno pa je bil tudi mož razmisleka in odgovornosti. V *Kar bi še rad povedal* je manj politik kot v njegovih številnih drugih delih,[1] zato pa toliko bolj – človek. Človek, ki ne piše zaradi potrebe po dokazovanju svojega prav, človek, ki noče nikogar prepričevati, ampak skuša z refleksijo nekatere zanj ključne življenjske izkušnje in preizkušnje zgolj še enkrat premisliti in zgostiti. S tem pa tudi nas bralce vabi, da skupaj z njim premišljujemo o nujnih predpostavkah lastnega premišljanja in odločanja. In to je po moje največja stvar v tej mali knjižici. Ko pisana beseda ne le sporoča, ampak pada v živo zemljo in s sokovi bralčevega samopremisleka poganja kali prihodnosti.

Schmidtov slog je natančen in tekoč, njegov pogled kljub visokim letom oster in poln zdrave pragmatičnosti. V njegovem pisanju pa do izraza prihaja tudi neka posebna bivanjska prisebnost in zrelost, ki si upa brez dlake na jeziku govoriti o težkih in zapletenih stvareh, o staranju, o izgubi, o krhkosti in koncu. Ne z obupom, ampak z dostojanstvom človeka, ki je na »odprti sceni življenja« v dobrem in slabem igral svojo vlogo *a prima vista*. In to vselej z vztrajnim prizadevanjem za razumno odločanje in s prizadevanjem za usklajenost dejanja z univerzalnim načelom

---

1 Primerjaj dela kot so *Strategien des Gleichgewichts* (*Strategije ravnovesja*, 1969), *Handeln für Deutschland* (*Delovanje za Nemčijo*, 1976), *Menschen und Mächte* (*Ljudje in sile*, 1987), *Die Deutschen und ihre Nachbarn* (*Nemci in njihovi sosedje*, 1990–1994), *Die Mächte der Zukunft* (*Sile prihodnosti*, 2004) in *Außer Dienst: Eine Bilanz* (*Ob zaključku mandata: pregled stanja*, 2008).

dolžnosti.[2] Njegovi racionalizem, disciplinirana misel, predvsem pa zvestoba odgovornosti kot politični in človeški vrednoti, Schmidta postavljajo v vrsto tistih državnikov, ki jih zgodovina redko rodi, a nujno potrebuje. Zavest o tem je toliko pomembnejša danes, ko se zdi, da svet znova drsi v tisto negotovo stanje, v katerem notranja sproščenost in razum postajata redkost, zmernost slabost, odgovornost nepotrebno razkošje, pravi državniki pa med politiki eksotična vrsta.

Če se na Schmidtovo knjigo ozremo s tega zornega kota, se zavemo, da knjiga ni pripoved o preteklem, ampak tudi o prihodnjem času. Ko jo zapremo, uvidimo, da smo bili v družbi s človekom, ki je veliko doživel in veliko razumel. S človekom, ki ni kronist svojega časa, ampak trezen analitik, ki se je s trdim delom dokopal do spoznanja, da z življenjem ne dobimo le pravice do lastnega mnenja, do osebnega zadovoljstva in osebne sreče, kot se danes pogosto misli, ampak tudi »dolžnost do modrosti«. V času, ko vsi radi govorimo,

---

2 Naj ob tem povem, da je Schmidt, skupaj z nekdanjimi šefi držav (*elder statesmen*), povezanimi v neformalnem združenju InterActionCouncil, leta 1997, po skoraj petdesetih letih od *Deklaracije o človekovih pravicah*, oblikoval tudi *Splošno deklaracijo o človekovih dolžnostih* (*Universal Declaration of Human Responsibilities*) ki jo je združenje nato posredovalo tedanjemu generalnemu sekretarju OZN Kofiju Annanu. V njej so državniki opozorili, da se na pragu novega tisočletja preveč govori le o pravicah, premalo pa o tem, da vsaka pravica prinaša tudi odgovornost – do skupnosti, do narave in prihodnjih generacij. Ključni vidiki tega dokumenta so: (I) dolžnost spoštovati življenje in nedotakljivost človeka; (II) dolžnost reševati konflikte mirno, brez nasilja; (III) dolžnost poštenosti in pravičnosti; (IV) dolžnost solidarnosti z revnimi, bolnimi in ranljivimi; (V) dolžnost varovanja narave in prihodnjih generacij; ter (VI) dolžnost odgovorne uporabe svobode izražanja in znanosti. Dokument sicer ni pravno zavezujoč, je pa moralno-etična izjava, zamišljena kot univerzalna dopolnitev človekovim pravicam (https://www.interactioncouncil.org/publications/universal-declaration-human-responsibilities).

malokdo pa zna poslušati, ponuja Schmidt refleksivno umirjenost in tišino, v kateri besede znova pridobivajo težo. Namreč besede, da mora v življenju razum prevladati nad strahom in dolgoročna odgovornost nad kratkoročnimi populizmi in iluzijami. Če v tem prepoznamo Schmidtov življenjski moto, potem odkrijemo tudi njegov odgovor na uvodno vprašanje: Ali danes še potrebujemo vzornike, in če jih, h katerim ciljem bi nas ti morali voditi in zakaj? Potrebujemo jih, da nas od lastnega ega vodijo k dolžnosti do modrosti in k dolgoročno odgovornemu ravnanju.

Skratka: Schmidtova knjiga je zgoščeno razmišljanje o vrednotah, odgovornosti, o Evropi, vojni in miru, se pravi o temah, ki so danes ponovno v središču razprav. Pomenljivo in pomembno pa je, da nam o tem govori človek, ki je osebno doživel, kako se civilizacija lahko zlomi – in kako s težavo se nato ponovno sestavlja.

***

Na konec tega predgovora bi rad postavil še dve osebni pripombi. Prvo o »pomladitvi duše« in drugo o žlahtnosti slovenskega prevoda.

Schmidt v poglavju »Za sprostitev duha« piše, da je bila že v Lichtwarkovi šoli[3] pa tudi kasneje zanj Bachova glasba

[3] Po Alfredu Lichtwarku (1852–1914) imenovana hamburška gimnazija (1921–1937) je v času weimarske republike veljala za eno najpomembnejših šol takratne reformne pedagogike. Uvedla je več inovativnih pristopov, kot so bili kulturna vzgoja, angleščina kot prvi tuji jezik, koedukacija učencev in učenk, obvezna telovadba, šolsko gledališče, študijske poti v obliki izletov ipd. Po prihodu nacističnega režima je začela šola izgubljati svoj profil, dokler ni bila leta 1937 tudi uradno ukinjena.

vedno znova vir notranjega miru in navdiha. Bach je nekoč dejal, da služi glasba »rekreaciji duše«. Schmidt je izraz posodobil in govoril o »pomladitvi duha«. Trdil je, da je to temeljno izhodišče za njegovo razumevanje Bacha in da mu Bachova glasba najprej pomeni jasnost in transparentnost. V njenem kontrapunktu in kompoziciji je prepoznaval skrajni red in preseganje vsega zgolj shematskega. Na podoben način lahko rečem, da je name delovala tudi Schmidtova knjiga: kot sredstvo za »pomladitev duše« in kot inspiracija za preseganje vsega zgolj shematskega.

Nisem prevajalec ne nemcist, kljub temu pa bi želel opozoriti na žlahtnost slovenskega prevoda, ki ga prevajalka prof. Jelka Kadunc ni pripravljala zgolj v korektnosti profesionalne dolžnosti, ampak v žaru osebne pobude in popolne predanosti, ki navsezadnje najučinkoviteje omogočita, da v prevodu iz življenja izvirnika ne odtekajo barve. Nekoč mi je med delom zaupala, da ob nobenem drugem prevodu še ni prebrala toliko spremljevalne literature kot ob tem … in se iz tega toliko naučila kot tokrat.

Predgovor avtorja

V začetku leta 2014 me je založba C.H.Beck povprašala, ali bi bil kot izdajatelj pripravljen sodelovati pri načrtovani izdaji tematskega zbornika o »vzornikih«. Napisal naj bi predgovor in tudi sam prispeval članek o osebnosti, ki je bila pomembna zame. Založba je pismu priložila začasen seznam možnih »vzornikov«, kar mi je utrnilo misel, da bi sam napisal knjižico o tej temi.

Na seznamu založbe so namreč na eni strani manjkala imena, ki so meni veliko pomenila, po drugi strani sem našel taka, ki jih nisem pričakoval. Nekaterih sploh nisem poznal. Tako na primer še nikoli poprej nisem slišal za Olympe de Gouges ali Igorja Savitskija. Ko sem razmišljal, kako neki je založba sestavila predloženi seznam, mi je postalo jasno, da je težko ali domala nemogoče narediti zavezujoč izbor za vse ljudi. Vsakdo ima svoje lastne, osebne vzornike. Seznam desetih najpomembnejših vzornikov je mnogo manj zamisljiv kot seznam desetih najveličastnejših zgradb ali desetih najlepših slik. Vsak izbor je subjektiven. Nek splošno veljaven kanon vzornikov ni možen.

Dlje ko sem se ukvarjal z mislijo, da bi sam napisal knjigo o »vzornikih«, bolj so me prevzemali dvomi, kako sploh

razumemo pojem »vzornik«. Kdo je pravzaprav v naših očeh vzornik? Ustrezne ankete so v minulih letih navajale vedno ista imena: Mahatma Gandi in Nelson Mandela, Albert Schweitzer in Mati Tereza, Martin Luther King ali Dalajlama. Da so vedno visoko pri vrhu tovrstnih lestvic, ima manj opraviti z njihovim dosežkom ali tistim, kar štejemo kot njihov dosežek. Mahatmo Gandija mi Nemci razumemo še manj kot Nelsona Mandelo. Mandelo sem enkrat srečal v Berlinu leta 1966, Dalajlamo enkrat v Pragi, vendar si ne bi dovolil soditi o njiju.

Kdor navedene osebe dojema kot aktualne politične in moralne vzornike, se morda ne zaveda velikanskih sprememb, ki so se zgodile v svetu v zadnjih desetletjih 20. in 21. stoletja in se še kar dogajajo. Na tem mestu želim na kratko opisati samo tri temeljne spremembe.

Najpomembnejša sprememba je štirikratno povečanje svetovnega prebivalstva v zadnjem stoletju – od poldruge milijarde na šest milijard. Zdaj smo že presegli sedem milijard. Prebivalstvo se je pomnožilo skoraj izključno v tako imenovanih deželah v razvoju, v Aziji, v Afriki in v Južni Ameriki. V Evropi je, statistično gledano, prebivalstvo ostalo nasprotno razmeroma konstantno, vendar se vse bolj stara. To povzroča ogromne težave in to ne samo pri financiranju socialne države. Prebivalstvo Kitajske se je v zadnjih petdesetih letih podvojilo s 700 milijonov na zdajšnjih 1350 milijonov. Podoben razvoj se kaže tudi v Indiji, še bolj v Bangladešu, Pakistanu in Indoneziji. V večini muslimanskih držav ženske še vedno rodijo štiri ali več otrok.

Drugo temeljno spremembo sveta je prinesla globalizacija. Od osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje prvikrat obstaja nekaj takega kot svetovno gospodarstvo. V njem igrajo

pomembno vlogo Kitajci in od začetka devetdesetih let Rusi, prav tako kot Indija, Brazilija in številne muslimanske države, na primer Savdska Arabija ali Indonezija. ZDA bodo sredi tega stoletja dvojezična država, v kateri bo polovica prebivalcev govorila špansko, kot je že zdaj značilno za Kalifornijo. Večina prihodnjih volivcev v ZDA bodo Američani španskega ali afriškega porekla, ki jih ne bo zanimalo reševanje konfliktov s Kitajci ali Japonci. Predvsem jih bo zanimalo, ali bodo njihovi otroci lahko obiskovali dobre šole in prvorazredne univerze in imeli zanesljivo socialno varstvo, posebej starostno varstvo.

Tretjo bistveno spremembo sveta lahko opišemo z geslom »internet«. Popolna povezanost vseh z vsemi bo sprožila posledice, ki jih zdaj niti slutiti ne moremo. Ne vem, kaj to pomeni za civilizacijo, vsekakor pa jasno vidim, da z novimi komunikacijskimi sredstvi lahko zabredemo v krizo demokracije. To je povezano z večjo urbanizacijo. Na začetku 20. stoletja je večina ljudi živela v vaseh, vsakdo je imel svojo kajžo ali hišico. Zdaj večina ljudi živi v mestih in urbanih konglomeracijah, ki štejejo deset ali dvajset milijonov prebivalcev. To povečuje nevarnost zavajanja, ki jo potencirajo družbena omrežja. Kolikor več ljudi živi skupaj na tesnem prostoru, toliko bolj deluje množična psihologija ter se lažje vpliva nanje – tudi in prav z lažnimi vzorniki.

Sklicevanje na vzornike je slej ko prej pomembno. Posebej mlade je treba opozoriti na osebe, ki so vzgled drugim. Vendar dvomim, da bi vzorniki zares lahko prispevali k rešitvi zgoraj omenjenih problemov. Najbrž bi pričakovali preveč. Bilo bi nemara kar dovolj, če bi nam vzorniki s svojim zgledom vzbudili upanje in nakazali smer. Če bi nas opogumili, da nadaljujemo zastavljeno pot.

Ko sem se leta 1945 vrnil domov iz vojnega ujetništva, sem bil skoraj brez vsakršne orientacije. Takrat sem prvikrat slišal za Mahatmo Gandija. Njegov ideal pasivnega odpora me je fasciniral. Kolovrat, na katerem Indijci sami spredejo svoj bombaž, da so neodvisni od britanskega uvoza, je za številne Indijce postal simbol svobode. Čeravno sem se takrat strinjal z Gandijevimi etičnimi načeli, nisem pomislil, da bi načelo nenasilja prenesel na razmere v Evropi po drugi svetovni vojni. Gandi mi je bil všeč, vendar ga nisem dojemal kot vzornika.

Ne samo Gandi, tudi večina drugih »vzornikov«, ki so pri nas najpogosteje navedeni v anketah o najbolj priljubljenih osebnostih, pooseblja nenasilje. To je najbrž povezano s tem, da so se povojni Nemci odpovedali vojni in nasilju. Za zgled radi izberejo osebnosti, ki presegajo po nesebičnosti in gredo za svoje ideje raje v zapor, kot da bi klicali k orožju. Ali se bo globokosežna pacifistična drža, ki so jo številni Nemci prevzeli po letu 1945, ohranila tudi v prihodnje, je negotovo. Zanimivo bi bilo vedeti, po katerih vzorih se bodo zgledovale poznejše generacije.

Raznolikost vzornikov in dejstvo, da lahko pravzaprav vsakdo razglasi koga drugega za svoj zgled, sta poglobila moj dvom o nameri knjige. Ali pojem »vzornik« celovito in pravilno izraža bistvo, za kar mi gre? O pomenu besede in njeni rabi se mnenja vsekakor zelo razlikujejo in razhajajo. Nekateri govorijo o idolih ali idealih, za druge so vzorniki smerokazi ali vodniki skozi življenje. Vse to mi zveni preveč patetično.

Zanimivo je, da za nemško besedo Vorbild, »vzornik«, v angleškem in francoskem jeziku ni prave ustreznice. V primerljivih pojmih je bistveno manj moralnega naboja. Nemški rabi besede »vzornik« je najbližji latinski *exemplum*. Rimski

zgodovinar Livij je opisoval zgledna dejanja dobrih Rimljanov iz starih aristokratskih družin, tako imenovane exempla, ki naj bi jih posnemali njegovi sodobniki. Takšen eksempel v smislu zglednega primera mi je precej bolj simpatičen kot naš nemški »vzornik«, ker je tudi manj nastopaški.

Moj nedavno preminuli prijatelj Siegfried Lenz je lepo zapisal, da so «vzorniki vendarle zgolj nekakšno pedagoško ribje olje«. Mladega človeka bi vzorniki zlahka zatolkli in bi postal negotov ter razdražljiv. Nekaj je na tem. Meni živa duša ni pomolila pod nos kakega vzornika. Oče me je naučil šahirati, ko sem bil star osem ali devet let. Toda resno sva se prvikrat pogovorila leta 1942, ko sem že dopolnil 23 let. Kljub temu so mi starši z zgledom pokazali, kaj je zame dobro in kaj slabo. Najprej tako, da so mi pomagali. Tako kot vsakega otroka, me je najprej zaznamoval moj dom. V šolskem obdobju so se staršem pridružili učitelji, ki so me usmerjali. Toda tudi šolska vzgoja je temeljila predvsem na avtoriteti. Izmenjevali sta se graja in pohvala, seveda ni manjkala niti kazen. Vzgojni cilj je bil, da bi mladega človeka socializirali in integrirali v družbo.

Dlje ko sem premišljal o tem, kateri ljudje so najbolj vplivali name na moji življenjski poti, bolj je bledel prvotni pojem vzornika. Z besedo je povezana predstava, da je imenovana oseba zgled kot celovita osebnost, se pravi z vsakim vlaknom in v vsakem oziru. Vzoren pa je človek lahko samo na posameznih področjih, z lastnostmi in krepostmi, s katerimi se odlikuje pred drugimi. Samo te posebnosti štejejo. Človeške slabosti moramo hote spregledati. Marsikateri ljudje, ki so v zgodovini zapisani kot »veliki«, se izkažejo kot neprijetni značaji, če jih pogledamo natančneje.

Zame so bili pomembni tisti ljudje, ki so mi pomagali v določeni situaciji, da sem se bolje razumel. Zaznamovali so me, ker so mi dali odgovore in spodbude ali mi vzbudili radovednost. Tako so prispevali k izoblikovanju moje osebnosti. Osebe, ki se v našem življenju pojavijo v pravem trenutku, je Erich Fromm imenoval »magični pomočniki«. Vse je odvisno od tega, ali jih srečamo takrat, ko jih potrebujemo.

Pred dvajsetimi leti sem objavil obsežno knjigo z naslovom Sopotniki,[4] v katerih sem izrazil svojo zahvalo. Zahvalil sem se najbližjim osebnim prijateljem in prav tako tistim, ki so me spremljali na moji poklicni in življenjski poti. O nekaterih med njimi pišem tudi v pričujoči knjigi. Toda ta knjiga ima drugačen namen. V njej želim strniti odločilna srečanja v svojem življenju in jih hkrati primerjati z zgodovinskimi osebnostmi, ki so vplivale name, povezati z umetninami, ki so me fascinirale, s knjigami, ki so zaznamovale mojo predstavo sveta. Z eno besedo, hočem si biti na jasnem, kako sem postal to, kar sem.

Izhodišče se torej razlikuje od prej omenjene knjige. Številnih nekdanjih sopotnikov v nadaljevanju knjige sploh ne omenjam ali samo obrobno. Nisem jih pozabil – le kako bi jih mogel! Številni med njimi so že zdavnaj mrtvi, vendar je prav, da jih omenim, tako kot tiste, ki še živijo. Med mojim najstarejšim in najožjim prijateljem Willijem Berkhanom ter oktobra 2014 umrlim Siegfriedom Lenzom so tu še prijatelji Hans-Jürgen Wischnewski, Hans-Jochen Vogel in Peter Schulz. Na tem mestu bi rad imenoval Klausa Böllinga in Manfreda Schülerja, prav tako Horsta Schulmanna in

[4] Helmut Schmidt: *Weggefährten. Erinnerungen und Reflexionen*. München: Siedler Verlag, 1998.

Klausa-Dietra Leisterja. Hvaležno se spominjam tudi vojnih tovarišev Walterja Plennisa iz Cuxhavna in filmskega ter televizijskega producenta Gyule Trebitscha, s katerim sem v njegovem hamburškem studiu leta 1953 posnel svoj prvi volilni spot. Mnoga leta prijateljskega izmenjevanja mnenj pri tedniku *Die Zeit* so zame še vedno povezana z imenoma Marion Dönhoff in Gerd Bucerius.

Vedno sem menil, da lahko politiki sklepajo prijateljstva tudi preko meja svoje države. Sam sem vsekakor imel srečo, da sem med vladajočimi iz drugih držav našel številne prijatelje. Seveda simpatije in naklonjenosti ni bilo mogoče prepoznati kar na prvi mah. Naj navedem droben primer.

V začetku sedemdesetih let sem imel opraviti s francoskim obrambnim ministrom Michelom Debréjem. Dobro sva se ujemala. Nekaj let pozneje, ko sem že opustil vse funkcije, sem z avtomobilom potoval po Franciji. Nenadoma sem na cestnem znaku prebral ime kraja Amboise, ki mi je priklicalo daljni spomin. Zavil sem s ceste in zapeljal v naselje. V bistroju sem izvedel, da je Michel Debré župan tega kraja. Naročil sem pozdrave zanj. Še preden sem popil kavo, je zazvonil telefon. Poklical je Debré in me povabil, naj ga vsekakor obiščem. Posedela sva na vrtu njegove hiše in se živahno pogovarjala o starih časih, prav tako o Mitterrandu, Reaganu in Deng Šjaopingu. Tistega popoldneva sem imel občutek, da se pogovarjam z dolgoletnim prijateljem, čeprav je od najinega zadnjega srečanja minilo že dobro desetletje. Prijatelja v tem smislu sta tudi Henry Kissinger ali nigerijski predsednik države Olusegun Obasanjo. Kadar se srečamo, je tako, kakor da smo se razšli šele včeraj.

Med političnimi sopotniki, ki so bili pomembni zame, so na prvem mestu strankarski prijatelji Willy Brandt, Herbert

Wehner, moj »veliki brat« Alex Möller, a tudi moj takratni politični predstojnik Karl Schiller. Posebej rad se spominjam ministrov Hansa Apla in Hansa Matthöferja ter Jürgena Schmudeja. Med politiki Krščansko demokratske unije Nemčije (CDU) sem zaupal Rainerju Barzlu, Gerhardu Stoltenbergu in Theu Waiglu, Richarda von Weizsäckerja sem spoštoval zaradi njegove premočrtnosti, obžaloval sem predčasni konec kariere Volkerja Rüheja. Po združitvi obeh nemških držav se je v okviru Nemške nacionalne fundacije[5] razvil tesen odnos s Kurtom Biedenkopfom. Pri Svobodni demokratski stranki (FDP) sem spoštoval pokončno držo Hildegard Hamm-Brücher. Prav tako se je bilo mogoče zanesti na Wolfganga Mischnicka, dolgoletnega vodjo poslanske skupine koalicijskega partnerja, kakor tudi na gospodarskega ministra Hansa Friderichsa, ki se je leta 1977 zaposlil v Dresdner Bank.

»Kdo prešteje rodove, vé imena?«[6] sprašuje Friedrich Schiller. Dlje ko razmišljam, toliko več imen se spomnim, ki bi jih na tem mestu pravzaprav moral omeniti. Na primer Karla Klasena, s katerim sem prijateljeval od zgodnjih petdesetih let dalje. Ko je leta 1969 nameraval zamenjati mesto predstavnika za tisk uprave Deutsche Bank za vodstveno mesto v Bundesbank, me je vprašal za nasvet. Rekel sem mu, da te priložnosti ne sme odkloniti. Ali si lahko danes zamislite takšno menjavo na precej slabše plačano funkcijo? Spomniti se želim Herberta Weichmanna, ki se je po vojni vrnil iz ameriškega izgnanstva v Hamburg in je leta 1965 postal njegov prvi župan. Kadar se spominjam obeh hamburških

5 Deutsche Nationalstiftung.

6 *»Wer zählt die Völker, nennt die Namen?« Die Kraniche des Ibykus* [Ibikovi žerjavi], 1798.

prijateljev, se hkrati spominjam tudi njunih soprog Ilse Klasen in Elsbeth Weichmann.

Omeniti moram tudi Erica Warburga, ki je družinsko banko po vojni znova preselil v Hamburg in je bil eden mojih pomembnih osebnih svetovalcev v šestdesetih letih; prav tako W. Michaela Blumenthala, ki je bil ob koncu šestdesetih let ameriški finančni minister in več let pozneje ustanovni direktor Judovskega muzeja v Berlinu; ali ameriškega zgodovinarja nemškega rodu Fritza Sterna, s katerim sem se leta 2010 dogovoril za skupni zbornik, v katerem sva razpravljala o najinih transatlantskih izkušnjah in analizah. Rad bi omenil tudi Wolfganga Vogla, zanesljivega *go-between* v razdeljeni Nemčiji, vsekakor tudi Kurta Masurja, ki je odigral tako pomembno vlogo med mirno revolucijo v letu 1989. Če sem v zgornjem naštevanju koga izpustil, se moram opravičiti zaradi spominskih vrzeli pri svoji visoki starosti.

Pomembno vlogo v tej knjigi ima spomin na osebne prijatelje in tesne politične sopotnike. Pripoveduje o ljudeh, ki so bili pomembni zame in so v določenih situacijah zaznamovali moje razmišljanje in ravnanje. Toda poudariti želim, da to ni avtobiografija. Izhodišče mojega razmišljanja je bilo vprašanje vzornikov: ali potrebujemo vzornike, katere osebe so primerne kot vzorniki in katere osebe nas privlačijo? Na primeru lastnega osebnega razvoja lahko ponazorim številne vzajemne vplive. Ker sem izpolnjevanje dolžnosti in sproščenost zgodaj prepoznal kot zaželeni kreposti, ki sta se mi zdeli primerni zame, sem iskal ustrezne zglede. In ker sem takšne zglede v pravem trenutku vsakokrat tudi našel, sta dolžnost in sproščenost postali oporna stebra mojega življenja.

Celo v najbolj vznemirljivih situacijah mi kot osebi, ki ima politično odgovornost, ni bilo pretežko ohraniti notranje sproščenosti, saj sem se iz nacistične države in vojne vrnil domov nepoškodovan. Vsekakor pa me je volja do izpolnjevanja dolžnosti pogosto prisilila do skrajnega razumskega napora in nazadnje do izpraševanja lastne vesti.

Kar bi še rad povedal je zelo osebna knjiga. Vedno sem se bal, da bi v svojih knjigah odmeril preveč prostora zasebnemu življenju, kajti pisanje spominov prerado napeljuje k nečimrnosti. Kdor postavlja lastno osebo v središče, se želi predstaviti tako, kot bi želel biti viden. Bojazni pred avtobiografskim zapisom se tudi zdaj nisem mogel popolnoma znebiti. Toda kdor želi v visoki starosti še enkrat obuditi pomembna srečanja v svojem življenju, mora nujno spregovoriti tudi o sebi. Upam, da sem našel pravo mero.

Hamburg, decembra 2014

Helmut Schmidt je umrl 10. novembra 2015
v starosti 97 let.

Umetnost notranje sproščenosti: Mark Avrelij

Na moji mizi stoji kipec jezdeca. Spominjal naj bi me na namero, sklenjeno pred osmimi desetletji: na voljo, da bom izpolnjeval svoje dolžnosti. Hkrati me ta kipec opominja na notranjo sproščenost. Kopija podobne figurice je stala tudi na pisalni mizi v moji bonski pisarni. Prvotni, popolnoma pozlačeni impresivni kip jezdeca nadnaravne velikosti, ki prikazuje rimskega cesarja Marka Avrelija, je verjetno nastal leta 166 po Kr., Michelangelo pa ga je pred slabimi petsto leti postavil na Kapitolski trg.

Marka Avrelija sem začel oboževati v letu svoje birme. Samega cerkvenega obreda nisem jemal zelo resno, večinoma se mi je zdel nekoliko čuden. Kar me je med pripravami na birmo resnično veselilo, je bilo to, da sem smel igrati harmonij. Na dan birme je bilo v družini manjše slavje, stric Heinz Koch pa mi je podaril knjigo *Dnevnik cesarja Marka Avrelija.*

Branja sem se lotil že tistega večera in kar sem prebral, mi je bilo neznansko všeč. Refleksije rimskega cesarja, ki je bil takrat že 1750 let mrtev, so se mi močno vtisnile v spomin. Tudi prej sem že veliko in rad bral, na primer romane evropske literature 19. stoletja ali zgodbe Marka Twaina, kar smo

pri štirinajstih ali petnajstih letih takrat pač brali, nekoliko pozneje *Buddenbrookove*. Toda med branjem *Dnevnika cesarja Marka Avrelija* sem prvikrat imel občutek, da je to knjiga, ki bo smerokaz v mojem nadaljnjem življenju. Spontano sem namreč začutil: takšen želim postati tudi jaz. Nekaj let pozneje, ko sem se odpravljal v vojno, sem knjigo vzel s seboj.

Stric Heinz mi je podaril staro izdajo knjige založbe Kröner. Spremlja me vse do današnjega dne. Čeravno imam zdaj tudi številne druge izdaje te knjige, moram priznati, da sem jo v velikih časovnih razmikih prebiral po odlomkih in nikoli sistematično. Knjiga se mi je zdela precej obsežna, čeprav je obsegala le nekaj več kot dvesto strani. Zdela se mi je tudi preveč abstraktna in premalo zabavna. Predvsem so me motila številna ponavljanja. Moje branje je otežilo tudi dejstvo, da dotlej še nisem bral kakšnega filozofskega besedila in nisem imel nobenih ustreznih napotkov. Kljub temu me je Mark Avrelij fasciniral od prvega dne.

Danes sem prepričan, da sem tisto, kar se mi je zaradi pomanjkljivega filozofskega predznanja morda izmaknilo, v zadostni meri poglobil in nadomestil z vseživljenjskim učenjem.

Predvsem dve kreposti, ki sta bili središče razmišljanja Marka Avrelija, sta me takoj pritegnili: notranja sproščenost in brezpogojno izpolnjevanje dolžnosti. Takrat seveda še nisem bil sposoben razlikovati med načelom izpolnjevanja dolžnosti in samo dolžnostjo. Zahteva, da je treba izpolnjevati dolžnost, pušča odprto, pri katerem konkretnem ravnanju je treba to dolžnost izpolniti, in tako sama po sebi ni resnično v pomoč. Kadar zdaj vzamem v roke *Dnevnik cesarja Marka Avrelija,* odkrivam druge zahteve, s katerimi se lahko takoj strinjam – kadar zahteva humanost in človečnost ali pravičnost.